

UDK: 27-312.8
27-246-277.2
Pregledni rad
Primljeno: prosinac 2015.

Mato ZOVKIĆ
Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
J. Sadlera 11, BiH – 71000 Sarajevo
mato.zovkic@bih.net.ba

KRIŽ ISUSOV U NOVOM ZAVJETU KAO IZRAZ PRIHVAĆANJA NASILNE SMRTI¹

Sažetak

Ovo je egzegetsko-teološki prilog o križu Isusovu sa stajališta prihvaćanja nasilne smrti kao sastavnog dijela poslanja. Židovski vjerski poglavari izručili su Isusa rimskoj okupacijskoj vlasti na pogubljenje zato što su ga smatrali opasnim krivim učiteljem i lažnim prorokom koji zavodi narod. Najstarije pisano tumačenje šokantne Isusove smrti na križu autor vidi u himnu Fil 2,6-11 koji je Pavao naučio od jeruzalemskih kršćana tri godine nakon svojega susreta s uskrslim Kristom. U Lukinu prikazu muke Isusove autor vidi Lukino uvažavanje grčke kulture kod njegovih povijesnih naslovnika pa zato Isus na križu nije patnički Sluga Jahvin iz Izaije (kao kod Pavla), nego osporavani pravednik koji s križa ostaje otvoren za Boga i bližnje, što se osobito vidi iz triju „riječi“ s križa koje donosi samo Luka. Kod Ivana je križ „uzdignuće“ fizičko i duhovno jer izrekom: „Dovršeno je.“ (ne svršeno!) - Isus pokazuje da prihvaća nasilnu smrt na križu kao sastavni dio svojega poslanja. Prema Iv 19,37 i Otk 1,7 kršćani su oni koji upiru pogled kajanja, vjere i nade u Probodenoga.

Ključne riječi: židovski vjerski poglavari, lažni prorok koji zavodi narod, himna u Fil 2,6-11, tri riječi s križa u Lk, uzdignuće Isusa na križ u Iv.

Ovo je egzegetski prilog o dijelu Pavlove, Lukine i Ivanove teologije o križu Isusovu. Zahvaljujem organizatorima ovog studijskog dana što su mi dopustili obradu ovakve teme jer sam se kao profesor Novoga zavjeta bavio Pavlovim spisima² te Lukinim³ i Ivanovim evan-

---

1 Izlaganje na studijskom danu u Mostaru 13. ožujka 2013.

2 Usp.: Mato ZOVKIĆ, „Poslužitelj Krista Isusa među poganima“: Egzegetsko-teološke studije o Pavlu (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 2008.).

3 Usp.: Mato ZOVKIĆ, *Isus u evanđelju po Luki* (Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija, 2002.).

đeljem.⁴ Kad je riječ o duhovnosti križa, kršćanski autori najviše obrađuju Pavlovu paradoksalnu izreku: „Jer i Židovi znake ištu i Grci mudrost traže, a mi propovijedamo Krista raspetoga: Židovima sablazan, poganima ludost, pozvanima pak – i Židovima i Grcima – Krista, Božju snagu i Božju mudrost“ (1 Kor 1,22-23). Uvažavajući to, ovdje iznosim jedan drugi vid teologije križa koji je po mojem mišljenju premalo vrednovan u teološkoj literaturi autora koji pišu i razmišljaju hrvatski.

Uvod

Podsjetimo se na početku da imenica *staurós* – križ dolazi u NZ 27 puta; od toga 16 puta u evanđeljima i 10 puta u Pavlovim poslanicama. Glagol *staurōō* – razapeti dolazi 35 puta i pretežno se odnosi na Isusovu smrtnu kaznu. Isus je pet puta nazvan (*ho*) *estaurōmenos* – Raspeti (Mk 16,6; Mt 28,5; 1 Kor 1,23; 2,2; Gal 3,1). Leksikonski članci pod natuknicom „križ“ donose dobre preglede ove teme u NZ i kršćanskoj teologiji.⁵ Švedski bibličar Gunnar Samuelsson u disertaciji o razapinjanju na križ (*crucifixion*) u starini ustanovio je da se u grčkim profanim dokumentima za „križ“ upotrebljava i imenica *skolops* (uspravan kolac, brklja zabodena u zemlju) te glagol *anaskolpizein* (nabiti na kolac) pa tako ovi izrazi prije Isusove smrtne kazne označuju vješanje ili razapinjanje. Ponekad su osuđenici bili vješani prije a ponekad poslije izvršenja smrtne kazne. On zaključuje da je tek s Isusovom smrtnom kaznom, kako su je protumačili novozavjetni spisi, ušao u povijest specifičan pojam raspeća.⁶ Latinski pisci pri opi-

⁴ Usp.: Mato ZOVKIĆ, „Proslavljeni Isus – izvor vode žive (Iv 7,37-39; 9,3-37)“, *Gle ovo Srce. Konferencije o štovanju Presvetog Srca Isusova* (Split: Samostan sv. Klare, 1986.), 55-91. Mato ZOVKIĆ: „Kad budem uzdignut sa zemlje, sve ću privući k sebi (Iv 12,32)“ *Isusove paradoksalne izreke* (Sarajevo-Bol: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1994.), 152-162.

⁵ Poslužio sam se člancima: Johannes SCHNEIDER, „σταυρός κτλ“. *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* VII (1960.), 572-584; Heinz-Wolfgang KUHN, „σταυρός, σταυρώω“, *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament* III (1983.), 639-649; „Križ“, *Opći religijski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2002.), 476-477 (s crtežom različitih tipova križa, npr.: latinski, grčki, kukasti...). Različiti autori: „Kreuz (I. Religionsgeschichtlich, II. Biblisch-theologisch, III. Systematisch-theologisch, IV. Historisch-theologisch, V. Liturgisch, VI. Kunst, Ikonographie und Symbolik, VII. Religiöse Gemeinschaften)“, *Lexikon für Theologie und Kirche* VI (Freiburg: Herder, 2006.), 441-451; „Cross/Crucifixion“, Frank K. FLINN, *Encyclopedia of Catholicism* (New York: Infobase Publishing, 2006.), 209-212; V. BATTAGLIA, „Križ“, *Enciklopedijski teološki rječnik* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009.), 561-562.

⁶ Gunnar SAMUELSSON, *Crucifixion in Antiquity. An Inquiry into the Background and Significance of the New Testament Terminology of Crucifixion* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2011.), osobito 257-260.

su smrtne kazne za zločince spominju *patibulum* kao poprečnu gredu koju je osuđenik nosio na stratište i *crux* kao uspravnu gredu koja je postavljena na mjestu izvršenja smrtne kazne. Takvo spominjanje utjecalo je na poimanje konkretnog izgleda križa Kristova, ali iz samih grčkih izraza u NZ *staurós* i *stauróō* ne može se točno razaznati kako je konkretno izgledao križ Isusov. „Ni biblijski ni izvanbiblijski tekstovi do svršetka prvog stoljeća ne donose tako detaljne opise kao što čine navedeni znanstvenici. Ti znanstvenici kao da pretpostavljaju kako su svi tekstovi u kojima dolaze ovi izrazi izvještaji o raspeću iz kojih mogu izvući informaciju te je pridodati, unatoč različnosti tekstova. Predmet ovoga istraživanja problemi su povezani s takvim postupanjem znanstvenika. Nije nemoguće naći spominjanje raspeća u starinskoj tekstualnoj građi, ali se radi o nečem višem nego o pojavi jednog izraza. Nije, dakako, moguće zaključiti da raspinjanja nije bilo. Vjerojatno su u staro doba postojale smrtne kazne koje su sličile Isusovoj smrtnoj kazni. Ipak, nije to problem. Problem je ustanoviti određenu razinu vjerojatnosti da neki tekst opisuje takvu kaznu.“⁷ Ova će studija sigurno potaknuti na istraživanje konkretnog izgleda sredstva Isusove smrtne kazne, ali je izvan svake razborite sumnje da je Isus umro okrutnom smrtnom kaznom za političke buntovnike koju novozavjetni pisci zovu „križ“. Povijesnost križa Isusova svjedoči i Šimun Cirenac koji se spominje u sinoptičkim izvještajima o mucu (Mk 15,21; Mt 27,32; Lk 23,26), a Ivan ga je prešutio radi svoje kristologije, jer prema njemu Isus sam „nosi svoj križ“ (Iv 19,17: *bastazōn heautō ton stauron ekselthen*).⁸ R. E. Brown naslućuje da je Isusov križ mogao biti visok oko 2 metra, a prema prizoru s Tomom (Iv 20,25.27) izlazi da su mu ruke bile *prikovane* za poprečnu gredu. Tekst evanđelja ništa ne govori jesu li noge Isusove bile samo zavezane ili prikovane, ali jedna slika iz petog stoljeća prikazuje Isusa na križu sa privezanim nogama. Iako kršćanski umjetnici ponekad slikaju Isusa na križu s osloncem za stopala (*suppedaneum*) – što su izvršitelji smrtne kazne ponekada činili kako bi osuđenik što duže patio i druge odvrćao od sličnog „zločina“ – nije vjerojatno da bi na križu Isusovu bila takva podnožna klupica jer je on vrlo brzo izdahnuo.⁹

⁷ G. SAMUELSSON, *Crucifixion in Antiquity*, 306.

⁸ Usp.: Raymond E. BROWN, *The Death of the Messiah. From Gethsemane to the Grave. A Commentary on the Four Gospels. Volume Two* (New York: Doubleday, 1994.), 913-917. Na str. 913 on kaže da je osuđenik obično nosio *patibulum* ili poprečnu gredu, a na mjestu izvršenja smrtne kazne stajala je uzdužna greda (*stipes* ili *staticulum*). Pozivajući se na Senekino djelo *De vita beata* 19,3, kaže da se naziv „križ“ mogao koristiti za „poprečnu gredu“ kao sinegdoha.

⁹ Raymond E. BROWN, *The Death of the Messiah*, 947-952.

1. Poslušan do smrti na križu (Fil 2,6-11)

Novija egzegeza živo se bavi značenjima smrti Isusove prema Novom zavjetu, osobito sa stajališta literarne i teološke pozadine. Je li novozavjetnim piscima bila dostatna samo Septuaginta kao Pismo Isusovo prevedeno na grčki ili su na njih utjecale također neke formulacije grčko-rimskih pisaca iz vremena nastajanja Novoga zavjeta?¹⁰ Apostoli i prvi kršćani trebali su na temelju ukazanja uskrslog Krista protumačiti smrt Isusovu na križu kao spojivu s Božjim planom o spašenju ljudi. Vremenski najstariji tekst NZ o tumačenju križa Kristova stoji u kristološkom himnu Fil 2,6-11. Podsjećam najprije na kontekst: pišući iz zatvora u Efezu krštenim Filipljanima grčke i rimske kulture oko god. 58., Pavao im za uzor ljudskog poštenja i vjerničke skromnosti (Fil 2,1-5) stavlja Krista Isusa koji je od vječnosti bio „trajni lik Božji“, ali je utjelovljenjem primio „lik sluge“, postavši „poslušan do smrti, smrti na križu“ (r. 8). Zato ga je uskrišenjem Bog uzvisio te mu dao ime „Gospodin“ jer je proslavom dobio udio u Božjoj moći spašavanja.¹¹ Komentatori olako prelaze preko izraza „poslušan do smrti na križu“ pretpostavljajući da se puno značenje treba uzimati iz cjelovite novozavjetne poruke.¹² Bibličari se slažu da je to himan prvih kršćana, vjerojatno sastavljen izvorno na aramejskom u Jeruzalemu,¹³

¹⁰ Usp.: Jörg FREY - Jens SCHRÖTER (ur.), *Deutungen des Todes Jesus im Neuen Testament* (Tübingen: Mohr Siebeck, ²2012.). Knjiga sadržava 20 referata razdijeljenih u odsjeke: I. Uvod; II. Starozavjetni, judaistički i povijesno-religijski horizonti; III. Tumačenja smrti Isusove u NZ i ranom kršćanstvu; IV. Sustavne i religijsko-pedagoške perspektive. Prvo izdanje izdano je god. 2005. Za smrt Isusovu prema Marku, usp.: Alexander WEIHS, *Die Deutung des Todes Jesu im Markusevangelium. Eine exegetische Studie zu den Leidens- und Auferstehungsansagen* (Würzburg: Echter Verlag, 2003.); Anto POPOVIĆ, *Isusova muka i smrt prema Markovu evanđelju. Egzegetsko-teološki komentar* (Zagreb: KS, 2009.).

¹¹ Uskrsli Isus dao je Dvanaestorici trajnu zapovijed evangeliziranja koje treba završavati krštavanjem kao pridruženjem Kristu i Crkvi: „Dana mi je sva vlast (πᾶσα ἐξουσία) na nebu i na zemlji! Pođite dakle i učinite mojim učenicima sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga i učeći ih čuvati sve što sam vam zapovjedio“ (Mt 28,18-20). „Sva vlast“ je moć spašavanja jer se proslavljeno stanje uskrslog Krista tiče svakog čovjeka. To nije moć ugnjetavanja i sile nego milosrdnog pomilovanja koje Bog nudi svima u proslavljenom Kristu, sveopćem Spasitelju.

¹² Usp.: Ralph P. MARTIN, *Poslanica Filipljanima* (Daruvar: Logos, 1997.), 85-87; Jerko FUČAK, „Kristološki himan Fil 2,6-11“, *Prepoznatatelj Riječi. Biblija u našim rukama* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2005.), 49-52; Joachim GNILKA, *Der Philipperbrief* (Freiburg: ⁴1987.), 111-147; Gerald F. HAWTHORNE, *Philippians* (Waco, Texas: Word Books Publisher, 1983.), 71-96.

¹³ Usp.: Raymond E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet* (Zagreb: KS, 2008.), 486.

koji je Pavao mogao naučiti kada je tri godine nakon obraćenja i krštenja pošao u Jeruzalem „vidjeti Kefu i ostao kod njega četrnaest dana“ (Gal 1,18). „Prije svega treba napomenuti da je po križu (*staurós*) sada smrt shvaćena kao spasenjska smrt. Križ u Pavlovim i deuteropavlovskim spisima uvijek označuje spasenjsko obilježje Isusove smrti, pa tako treba razumjeti i na ovom mjestu.“¹⁴ Pogledajmo cjelovit tekst u prijevodu Dude i Fućaka za liturgijsku upotrebu na hrvatskom govornom području:

⁵*Neka u vama bude isto mišljenje kao i u Kristu Isusu:*

⁶*On, trajni lik Božji,
nije se kao plijena držao
svoje jednakosti s Bogom,*

⁷*nego samo sebe „oplijeni“ (ἐκένωσεν)
uzevši lik sluge,*

*postavši ljudima sličan;
obličjem čovjeku nalik,*

⁸*ponizi sam sebe (ἐταπείνωσεν),
poslušan do smrti,
smrti na križu.*

⁹*Zato Bog njega preuzvisi (ὑπερύψωσεν)
i darova mu ime,
ime nad svakim imenom,*

¹⁰*da se na ime Isusovo
prigne svako koljeno
nebesnikâ, zemnikâ i podzemnikâ.*

¹¹*I svaki će jezik priznati,
„Isus Krist jest Gospodin (Κύριος)!“
na slavu Boga Oca.*

Himan je sastavljen po uzoru na starozavjetnu književnu shemu poniženja i uzvišenja Božjih slugu. U prvoj strofi, r. 6 do 8, ključan je izraz „*heauton ekenōsen* – oplijeni, isprazni sam sebe“ (r. 7a), a u drugoj, r. 9 do 11, „*ho Theós autón hyperypsōsen* – Bog ga preuzvisi“. Od glagola „*kenōō* – isprazniti, lišiti, poniziti“ teolozi su načinili imenicu *kenōsis* za označavanje Isusova slobodno prihvaćenog poniženja po uzimanju pravog ljudskog lika, čime je postao ranjivi čovjek koji može biti zlostavljan i umrijeti. Po uzoru na osporavane proroke u Starom zavjetu (Iz 52,13-53; Jr 20,7-18 i druge ispovijesti) i molitelje psalama koji su kao žrtve nasilja u Boga stavljali svu svoju nadu (Ps 22; 58; 69) jeruzalemski propovjednici Isusova pokreta vidjeli su u križu *slobod-*

¹⁴ Joachim GNILKA, *Der Philipperbrief*, 124.

no pristajanje na nasilnu smrt kao sastavni dio poslanja. Čime je povijesni Isus mogao razbjesniti vjerske poglavare svojega naroda da su odlučili silom ga ušutkati? Prije svega, svojim poimanjem volje Božje i kraljevstva Božjega. Bio je građevinski radnik na sjeveru svoje domovine, u Galileji, kad je osjetio poticaj Duha Božjega da počne mesijanski djelovati (usp.: Lk 4,14-21). Počeo je zvati sve sunarodnjake na obraćenje zato što po njegovim djelima i riječima nastupa kraljevstvo Božje (Mk 1,14-15). Liječio je i subotom u znak da su ljudi važniji od religijskih institucija njegova naroda: „Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote. Tako, Sin Čovječji gospodar je subote!“ (Mk 2,27-28). Ovo Isus govori da obrani apostole koji su subotom u polju trgali zrelo klasje pšenice i jeli zrna zato što u praćenju Isusa nisu stigli ništa prirediti za subotnji obrok. Iako se razlikuje od sinoptika, Ivan također bilježi da je Isus subotom ozdravljao (Iv 5,5-10; 9,16).

Prema Luki, Isus je na pitanje: „Tko je moj bližnji?“ (Lk 10,29), odgovorio parabolom o milosrdnom Samarijancu. Ovaj pripadnik prezrenih neprijatelja Izraelaca ispaao je humaniji od dvojice službenika kulta zato što je izranjenom putniku pomogao, a svećenik i levit su ga zaobišli iz straha da im ne izdahne na rukama te ih tako obredno onečisti da ne bi sljedeće subote mogli nastupati u sinagogi ili hramu. Isus je svoje teološke protivnike morao razbjesniti i parabolom o farizeju i cariniku na molitvi u hramu (Lk 18,9-14) gdje je ispalo da je carinik pobožniji zato što priznaje svoje grijehe, a farizej se hvali svojim djelima pobožnosti i pri tome ne laže, ali ne „silazi kući opravdan“. Nadalje, Isus je pri mesijanskom ulasku u Jeruzalem dopustio da mu prisutno mnoštvo kliče kao Mesiji iz roda Davidova (Lk 19,38 = Mk 11,9-10/ Mt 21,9). Prema sinopticima, ubrzo zatim Isus je iz hramskog dvorišta istjerao trgovce zato što su od doma Božjega načinili pećinu razbojničku. Postojala je *službena hramska straža pod vodstvom svojega nadležnog časnika*.¹⁵ On je kao pripadnik te najvažnije židovske religiozne institucije trebao održavati red među hodočasnicima i trgovcima koji su nudili na prodaju žrtvene životinje za potrebe hodočasnika. Isus nije bio pripadnik hramskog osoblja i u tom smislu bio je samo karizmatični laik.¹⁶ Pripadnici Levijeva plemena, na koje je spadalo prino-

¹⁵ Za raspored i službe u hramu Isusova vremena usp.: Anto POPOVIĆ, *Novozavjetno vrijeme. Povijesno-političko i religiozno-kulturno okruženje* (Zagreb: KS, 2007.), 189-201.

¹⁶ U Novom zavjetu, poslanica Hebrejima naziva Isusa velikim svećenikom po redu Melkisedekovu zato što je prinio samoga sebe za žrtvu te što je solidaran s nama grešnim ljudima. Kad kažem da je Isus bio laik u povijesnim prilikama svojega naroda, želim istaknuti njegovu pripadnost plemenu koje nije bilo nadležno za starozavjetni kult.

siti žrtve i održavati red u hramu, morali su se žestoko razbjesniti na Isusa zbog ovog čina.

Proces protiv Isusa imao je dvije faze: saslušanje i osuda pred Sinedrijem kojemu je na čelu stajao veliki svećenik snagom službe te proces pred Rimljanima koji je vodio upravitelj Poncije Pilat i bio nadležan za izvršenje smrtne kazne. Prema Matejevu i Markovu izvještaju, veliki je svećenik upitao Isusa je li on „Krist Sin Božji“ (Mt 26,63), odnosno „Krist Sin Blagoslovljenoga“ (Mk 14,61), ili „Krist“ (Lk 22,67). Iako je u vrijeme suđenja Isusu počasni naslov „Sin Božji“ mogao biti pridavan svakom pobožnom Izraelcu, a posebno proroku i kralju iz Davidove loze, iz povijesnog konteksta razvidno je da su židovski suci tražili od Isusa, neka se izjasni, osjeća li se Mesijom iz loze Davidove. U suđenju pred Pilatom *razlog traženja smrtne kazne obojen je politički*: Nazarećanin o sebi tvrdi da je *kraljevski Mesija* i zato ga Pilat pita je li on židovski kralj (Mk 15,2 = Mt 27,11/Lk 22,3; Iv 18,33). Svećenički glavari zatražili su od Pilata rimsku smrtnu kaznu za Isusa: „Raspni, raspni ga“ (Lk 23,21 i paralele). Prema Ivanu, Pilat vodi dulji razgovor o naravi njegova kraljevskog dostojanstva i o istini (Iv 18,28-40). Ivan jedini navodi da je Pilat dao bičevati optuženog Galilejca (Iv 19,1) te ga, trnjem okrunjena, pokazao tužiteljima kao neopasna: „Evo čovjeka“ (19,5). Glavari svećenički uzvraćaju: „Raspni, raspni!“ (19,6). Na Pilatovo podrugljivo pitanje da li da razapne kralja židovskog, oni ponovo traže raspeće Galilejca te uzvraćaju: „Mi nemamo kralja osim cara“ (19,14-15). To znači da su vjerski poglavari gledali na Isusov pokret sveopće obnove i obraćenja kao religijsku *subverziju*¹⁷ te ga izručili Rimljanima na izvršenje smrtne kazne. Hans Küng u studiji o Isusu u okviru svoje knjige „Biti kršćanin“ uviđa da je Isusovo učenje i propovijedanje bilo razlogom njegove osude na nasilnu smrt od strane židovskih vjerskih poglavara jer su ga smatrali krivim učiteljem, lažnim prorokom, bogohuliteljem i zavodnikom naroda: „Religijska optužba da Isus sebi prisvaja suverenu slobodu u odnosu na Zakon i Hram, da dovodi u pitanje zastarjeli religijski poredak te propovijedanjem Boga kao milostivog Oca i osobnim podjeljivanjem oprostjenja grijeha sebi prisvaja zaista nečuvenu punomoć – bila je *istinita* optužba. Ona izgleda utemeljena na svim evanđeljima: sa stajališta tradicijske religije Zakona i Hrama, židovska je hijerarhija trebala nastupiti protiv toga krivog učitelja, lažnog proroka i religioznog zavodnika naroda, osim da se radikalno obratila i vjerom prihvatila tu poruku sa svim

¹⁷ Subverzija je „rušenje važećih vrijednosti ili postojećeg stanja u društvu iznutra [izvesti subverziju]“ – Vladimir ANIĆ - Ivo GOLDSTEIN, *Rječnik stranih riječi* (Zagreb: Novi Liber, 1999.), 1202.

posljedicama.“¹⁸

Kasnija kerigma prve Crkve spasenjsko značenje Isusove nasilne smrti utkala je u formulu „Umro je za grijehe naše po Pismima“ (*hypethane hyper tōn hamartiōn hēmōn kata tas graphás* - 1 Kor 15,3b). Među ljudima grčke kulture bio je cijenjen ideal umrijeti za domovinu ili umrijeti za prijatelje, a vjernici židovske kulture znali su za starozavjetni motiv o zaslugama pravednih patnika. Zato „po Pismima“ prvenstveno znači: ne slučajno ni tragično, jer spasenjski smisao Isusove nasilne smrti teče iz Pisma kojim se Isus nadahnjivao u svojem djelovanju. U ovom izrazu susreću se grčka i židovska kultura.¹⁹ „Zgoda o Isusovoj patnji i smrti ostala je dugo fluidna. Dokaz tomu su različite verzije izvještaja o mucu u evanđeljima, koje su nastajale na usmenom pripovijedanju povijesti muke u obrednim slavljinama. Kako su vjernici u svojim liturgijskim slavljinama uvijek iznova čitali starozavjetne pouke a zatim pripovijedali povijest Isusove smrti, ta je povijest više obogaćivana biblijskim načinom govora.“²⁰ Isus je bio karizmatični Galilejac koji nije potkopavao vjeru svojega naroda, nego dovodio u pitanje skućeno razumijevanje i tumačenje Zakona, Proroka i Psalama. Osudili su ga vjerski poglavari njegova naroda koji su se smatrali vjernicima: „Prava dubina sukoba pokazuje se tek kada su se ovdje ljudi koji su htjeli obraniti Božju čast i sveti Zakon suprotstavili pojedincu koji je prema njihovu mišljenju hulio na Boga i razarao sveti Zakon. Očito je Veliko vijeće smatralo da treba štititi hram, Toru i narod od Isusa. Isus, međutim, nije dovodio u pitanje hram, Zakon ni Božji narod. On je samo htio okupiti Izrael da konačno postane ono što je trebao biti u Božjim očima. On također nije razarao Toru, nego je izlagao u skladu s voljom Božjom. Od hrama je tražio da konačno postane ono što su priželjkivali proroci: mjesto istinskog štovanja Boga, u čijem predvorju smiju moliti i pogani. Svakako iza svega ovoga stoji

¹⁸ Hans KÜNG, *Jesus* (München: Piper Verlag, 2012.), 227. Ovo je novo, separatno izdanje građe o Isusu kao utemeljitelju kršćanstva iz njegove knjige *Christ sein* (Biti kršćanin) koju je izdao god. 1974., prevedena na hrvatski god. 2002. Predgovor ovom izdanju naslovljen: „Kako sam se približio Isusu“ (str. 10-14) završava: „U nasljedovanju Isusa Krista čovjek može u današnjem svijetu zaista ljudski živjeti, djelovati, trpjeti i umrijeti: podržavan od Boga u sreći i nesreći i spreman pomagati ljudima.“

¹⁹ Usp.: Romano PENNA, „'Morì per i nostri peccati' (1 Cor 15,3b). Due categorie culturali intrecciate“, Francesco BIANCHINI - Stefano ROMANELO (ur.), *Non mi vergogno del Vangelo, potenza di Dio. Studi in onore di Jean-Noël Aletti SJ nel suo 70° compleanno* (Roma: Gregorian & Biblical Press, 2012.), 199-219.

²⁰ Petros VASSILIDIS, „Paul's *Theologia Crucis* as an intermediate stage of the trajectory from Q to Mark“ Luigi PADOVESE (ur.), *Paolo di Tarso. Archeologia - storia - ricezione II* (Cantalupo [TO]: Effata, 2009.), 291-300, citat str. 299.

njegova tvrdnja da se u njemu ispunjava Tora te da ondje gdje on sa svojim sljedbenicima živi Božje kraljevstvo jest 'nešto veće od hrama' (Mt 12,6). Pred tom nečuvenom tvrdnjom (*Anspruch*) stajao je Izrael i stajalo je Veliko vijeće.²¹ Drugi vatikanski koncil uči da nisu svi Židovi onoga vremena krivi za smrt Isusovu niti su to današnji Židovi (NA 4). Crkva naših dana osuđuje progon nevinih Židova od strane kršćanskih knezova u srednjem vijeku i Hitlera u dvadesetom stoljeću i žali što su novozavjetni izričaji o nasilju nanesenom Isusu bili lažne isprike za kažnjavanje nevinih Židova. Prvotni cilj pripovijedanja muke Isusove u kanonskim spisima Novoga zavjeta poticaj je na kajanje i obraćenje, ne na osvetu.

2. Prema Luki, Isus je na križu strpljivi i uzorni Pravednik

Već prvih mjeseci Isusova mesijanskog djelovanja postalo je razvidno da ga čeka nasilna smrt ako nastavi sjedati za stol s grešnicima u znak da i njima Bog nudi oprostjenje (usp.: Lk 5,30-32; 7,34.39; 15,1-2). Već smo vidjeli da je nenamjerno izazivao bijes vjerskih poglavara time što je liječio subotom, što je Samarijanca i carinika prikazao humanijim od službenih teologa, što nije ušutkao mnoštvo kada ga je pozdravilo kao Sina Davidova. Kad ga je Petar u ime Dvanaestorice priznao za Krista, Isus je odmah počeo ispravljati njegovo trijumfalističko poimanje Mesije te najavio kao „treba biti ubijen“ (Mk 8,31-32 paralele). U drugoj najavi nasilne smrti Isus poučava Dvanaesticu nasamo te im najavljuje kako se „Sin Čovječji predaje ljudima u ruke“ (Mk 9,31 paralele). Treća najava nasilja kojemu Isus ide ususret dogodila se na ulasku u Jeruzalem treće i posljednje godine mesijanskog djelovanja. Sva tri sinoptika ovdje sadržavaju najavu da će Isus biti u Jeruzalemu „predan glavarima svećeničkim“ (Mk 10,33 paralele). Dok Marko i Luka kažu da će ljudi Isusa „ubiti“, Matej kaže da će ga „razapeti“ (Mt 20,19). Ovo trostruko najavljivanje smrti odraz je svijesti povijesnog Isusa da ga čeka nasilno ušutkivanje, ali je konkretna formulacija u sinoptičkim evanđeljima izraz prenošenja građe u crkvenim zajednicama.²² Posebno u paraboli o vinogradarima ubojicama (Mk 12,1-12 paralele) Isus daje do znanja svojim protivnicima kako zna što mu spremaju, ali odlučno nastavlja svoje poslanje kao

21 Gerhard LOHFINK, *Jesus von Nazareth - Was wollte er, wer er war* (Freiburg: Herder, 2012.), 408-409.

22 Usp.: Ernest MARTINEZ, *The Gospel Accounts of the Death of Jesus. A Study of the Death Accounts Made in the Light of the New Testament Traditions, the Redaction, and the Theology of the Four Gospels* (Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 2008.), 92-110.

do tada, bez „mijenjanja taktike“, svjestan sa Psalmistom da je kamen koji odbacuju graditelji, a Bog ga čini kamenom ugaonim. Sva tri sinoptika ovu parabolu tumače citatom Ps 118,22 kojim su židovski hodočasnici iz dijaspore izražavali svoje uvjerenje da se Bog njima služi u ostvarivanju spasenja među svim narodima, makar su oni politički i brojčano neznatan narod. Isus je ovom parabolom i citiranjem Psalma pokazao da će biti odbačeni Prorok kojega Bog čini kamenom zaglavanim obnovljenog čovječanstva.²³ Osim u Mk 12,10-11 te Mt 22,42 i Lk 20,17 ovaj psalam citiran je još u Dj 4,11; Rim 9,33; Ef 2,20 i 1 Pt 2,4-8. „Izvorna primjena Ps 118,22-23 na Isusa zaista može potjecati od samog Isusa. Marko bez oklijevanja pretpostavlja da je tako. Budući da smisao navoda odaje shemu povezanu s načelima života te Iz 52 - 53, ne bi trebalo vidjeti teškoću u prihvaćanju toga navoda tako da potječe od Isusa.“²⁴ To je hermeneutski ključ za vjerničko shvaćanje nasilne smrti Pravednikove.

Luka u prikazivanju Isusove nasilne smrti više ističe Isusa kao primjernog patnika nego kao onoga koji umire za druge. To se osobito vidi u izostavljanju zgrade o Zebedejevima sinovima koji osobno (Mk 10,35) ili preko majke (Mt 10,21) traže privilegirane položaje u Isusovu kraljevstvu. Prema ovoj dvojici sinoptika Isus je iskoristio bolesnu ambicioznost ove dvojice apostola da iznese pouku o veličini služenja te najavio svoju spremnost na služenje do nasilne smrti. Luka je pouku o veličini služenja prenio kao dio Isusova govora na posljednjoj večeri (Lk 22,24-27) te predstavljanja sebe kao onoga koji posluhuje (*ho diakonōn* – dvorač kod stola). Egzegeti smatraju da je ovdje Luka imao na umu svoje povijesne čitatelje s grčkom kulturom koji su lagano mogli prihvatiti smrt Isusa kao strpljivog Pravednika u prilog svim ljudima, ali im je teška bila misao o vikarnom ili zamjenskom značenju Isusove smrti u duhu Sluge patnika iz Knjige Izajijine. Luka je ipak zadržao vikarnost u Isusovim riječima nad kruhom i vinom pri ustanovi euharistije: „... koje se za vas predaje... koja se za vas prolijeva“ (Lk 22,19-20). Razlog: preuzeo je tradicionalnu liturgijsku formulu kakva je upotrebljavana u pavlovskim zajednicama.

U Lukinu prikazu muke Isusove stoji: „Kad Isusa odvedoše, uhvatiše nekog Šimuna Cirenca koji je dolazio s polja i stave na nj križ da ga nosi za Isusom“ (Lk 23,26). Ovim „nositi križ za Isusom u vjerničkoj zajednici“ Luka podsjeća na sličnu izreku gdje Isus nakon prvog navještaja svoje nasilne smrti one što ga slijede potiče neka *svakog dana uzmu svoj križ i nose ga za njim* (καθ' ἑμῆραν - Lk 9,23). Mnoš-

²³ Usp.: Mato ZOVKIĆ, *Poziv biblijskih proroka* (Zagreb: KS, 2012.), 191-199.

²⁴ E. MARTINEZ, *The Gospel Accounts of the Death of Jesus*, 92.

tvu koje je putovalo s njime prema Jeruzalemu jednom je doviknuo da trebaju biti spremni odreći se bolesne navezanosti na vlastitu obitelj te nositi svoj križ idući za njim (Lk 14,25-27). Poznato je da Luka ispušta Isusov krik s križa koji je kod Marka i Mateja jedna od sedam riječi s križa (Mk 15,34 = Mt 27,46). Luka ispušta ovu izreku a donosi tri nove iz kojih se očituje Isus kao strpljivi Pravednik koji inspirira na obraćanje.²⁵ Iz njih je razvidno da Isus egzistira za Boga i ljude (*Proexistenz*) u svojem javnom djelovanju ali i na križu.²⁶ Obrađujemo kratko kontekst i značenje tih izreka prema trećem evanđelistu.

Nakon što je bio raspet između dvojice zločinaca, Isus upravlja molitvu za svoje zlotvore: „Oče, oprosti im, jer ne znaju što čine“ (Lk 23,34a). Ovo najprije znači da je Isus i na križu imao povjerenja u Boga kao Oca čiju je volju vršio u toku ministerija, a to ga je doveo u konflikt s vjerskim poglavarima njegova naroda. Nadalje, on je učio da njegovi sljedbenici trebaju opraštati neprijateljima kako bi bili znak Božje dobrote prema opakima (Lk 6,35-36). On na križu sam čini ono na što zove svoje učenike. „Im“ u ovoj molitvi su najprije četvorica vojnika koji su izvršitelji smrtne kazne, ali također Pilat sa svojim suradnicima te osobito židovski vjerski poglavari koji su Proroka iz Nazareta izručili rimskoj okupacijskoj vlasti na izvršenje smrtne kazne. U nekim starim rukopisima NZ na grčkom nema ove molitve, ali je zadržavaju današnja znanstvena izdanja NZ na grčkom. Razlog ispuštanja vjerojatno je predrasuda pisara u drugom stoljeću (prije ustaljenja kanonskog teksta NZ) da „naš Isus“ ne bi smio moliti za Židove ili da je njegova molitva ostala neuslišana zato što su Rimljani god. 70. razorili jeruzalemski grad i Hram.²⁷

Od dvojice zločinaca koji su bili raspeti s Isusom, jedan se pridružio glavarama i vojnicima u izrugivanju Isusa, a drugi je gledajući

²⁵ Usp.: Mato ZOVKIĆ, „Lukin prikaz Isusova umiranja na križu (Lk 23,33-49)“, Augustin KORDIĆ – Ivan KARLIĆ – Ivan BRADARIĆ, (ur.), *Znanstveni skup u povodu 5. obljetnice smrti dr. sc. Celestina Tomića (Zagreb, 12. studenoga 2011.)*. Zbornik radova (Zagreb: Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevac konventualaca, 2013.), 144-169.

²⁶ Usp.: Christian BÖTTRICH, „Proexistenz Jesu im Leben und Sterben“, Jörg FREY-Jens SCHRÖTER (ur.), *Deutungen des Todes Jesu im Neuen Testament* (Tübingen: ²2012.), 413-435.

²⁷ Usp.: Matthias BLUM, „... denn sie wissen nicht, was sie tun.“ *Zur Rezeption der Fürbitte Jesu am Kreuz (Lk 23,34a) in der antiken jüdisch-christlichen Kontroverse* (Münster: Aschendorff, 2004.); Nathan EUBANK, „A Disconcerting Prayer: On the Originality of Luke 23,34a“, *Journal of Biblical Literature* 129 (2010.), 521-536. Prvi donosi citate iz patrističkih djela prema kojima je Isus molio i za vojnike što ga razapinju, a drugi većinu onih koji su Lk 23,34a smatrali molitvom za Židove, ali da je katastrofa god. 70. Božja kazna Židovima za smrt Isusovu.

kroz tri sata Isusovu strpljivost i čuvši molitvu Bogu kao Ocu za milosrđe prema zlotvorima požalio zbog svojih stvarnih zlodjela, poželio biti kao Isus i zamolio udio u njegovu kraljevstvu. Isus mu je odgovorio: „Zaista ti kažem: danas ćeš biti sa mnom u raju“ (Lk 23,43). Prije toga, raskajani razbojnik ukorio je rassetog sudruga, kajuci se za svoja zlodjela i ponizno priznajući da je Isus nevin, dok oni „s pravom primaju ono što su djelima zaslužili“ (r. 41). Luki je važno da i zločinac proglašuje Isusa nevinim osuđenikom te da u Isusovu strpljivom ponašanju na križu otkrije smisao svoje patnje. Zato hrvatski bibličar Celestin Tomić s pravom ističe da je Isus za Luku „strpljivi Patnik koji osmišljava umiranje i patnje svih ljudi“.²⁸ Ovaj kriminalac pozitivno se postavlja prema Isusu proglašavajući Isusa nevinim a sebe krivim. Za njega je Isusova smrt prijelaz u njegovo kraljevstvo i na to bi htio smekšati svojega sudruga u zločinima. „Isusov odgovor mora da ga je iznenadio jer njegovu zamolbu ispunjava preko očekivanja. Obećava mu da će na dan svoje smrti biti s Isusom i time zadobiti udio na njegovoj proslavi. Tako neće trebati čekati na ispunjenje spasenja do paruzije. Individualnu eshatologiju zastupa Luka i u 16,9. Tamo Isus traži od bogatih da se odgovorno služe materijalnim dobrima. Svjetovnim novcem trebaju stjecati prijatelje da ih nakon završetka života prime u vječne stanove... Za Luku, ispunjenje spasenja počinje za pojedinca izrazito nakon smrti. To isključuje neko međustanje koje bi trajalo do općeg suda.“²⁹

Prema Luki, Isus pred izdahnuće molitvom predanja završava svoje mesijansko poslanje na križu: „Oče, u ruke tvoje predajem duh svoj“ (Lk 23,46). To je citat Ps 31,6 koji je molitva u nevolji i zahvala za uslišanje. Za starozavjetnog molitelja Ps 31 je tužbalica od dva dijela (prvi dio rr. 2-9, drugi dio rr. 10-25). Za tog molitelja Bog je nepristupačna tvrđava u odnosu na neprijatelje koji ovog patnika pokušavaju uhvatiti u svoju mrežu. Cjelovit tekst citiranog stiha glasi: „U tvoje ruke duh svoj predajem, otkupi me, Jahve, Bože vjerni.“ U njemu molitelj izručuje Jahvi svoj životni dah, uvjeren da će mu Bog, saveznik Božjega naroda i pojedinih pripadnika, čuvati život kao najveću dragocjenost. Na crti drugih psalamskih molitelja i proroka (Ps 25,22;

²⁸ Celestin TOMIĆ, *Stol Riječi – biblijske poruke nedjeljnih čitanja 6: Godina C – Evanđelje po Luki* (Zagreb: Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevac konventualaca, 2006.), 130.

²⁹ Heinz GIESSEN, „Noch heute wirst du mit mir im Paradies sein“ (Lk 23,43). Zu individuellen Eschatologie im lukanischen Doppelwerk“, Christoph Gregor MÜLLER (ur.), *„Licht zur Erleuchtung der Heiden und Herrlichkeit für dein Volk Israel“*. Joseph Zmijewski zur Vollendung seines 65. Lebensjahr am 23. Dezember 2005 (Hamburg: Philo, 2005.), 151-176, citat str. 176-177.

34,23; 49,16; 55,16; Jr 15,21; Ez 37,5-6) on je uvjeren da će se izbavljenje sigurno dogoditi. „Zaziv na kraju ovog stiha prikazuje Jahvinu bit sasvim u smislu starijih vjeroispovijesnih formula kao Izl 34,6-7 gdje Jahve sebe predstavlja kao Boga milostivog i vjernog.“³⁰ Prema istraživanju jednog američkog bibličara, patnja Davida iz Psalama kao kralja - pomazanika Luki je ključ za predstavljanje Isusove patnje. U vrijeme Lukina pisanja Židovi i prvi kršćani vjerovali su da je Ps 31 Davidov te je u njemu prikazan David kao patnički i pravedni kralj. Ovim citatom Isus pred izdahnuće preuzima ulogu patničkog Pomazanika kojemu je David preteča. Nakon ovoga, kad vidi način Isusova izdahnuća i popratne znakove, rimski časnik će priznati: „Zbilja, čovjek ovaj bijaše pravednik!“ (Lk 23,47). Oni koji su promatrali prizor pod križem, razići će se „bijući se u prsa“ (r. 48) u znak kajanja i spremnosti na obraćenje.³¹ J. W. Jipp zaključuje: „Iako se naširoko priznaje da Luka upotrebljava psalme kao proročanstvo o Isusovu uskrsnuću i proslavi, pokušao sam dokazati da Luka čita psalme i kao autobiografski govor patničkog davidovskog Mesije, kojega sada vrhunski utjelovljuje Isus. Pokazao sam prilično jasne navode ili aluzije na Psalme 2; 22; 31; 38; 69; 109; 118 i 146 – a sve ih upotrebljava Luka kao najavu Mesijine patnje i smrti te/ili progona prvih kršćana. Psalamsko prikazivanje patničkog kralja tumači često ignoriraju ili podlažu Izaijinu Sluzi. Možda je Lukin prikaz Mesijine patnje u skladu s Pismom izgledao odviše paradoksalan da bi bio povezivan s ičim kraljevskim ili davidovskim. Ipak, nije slučajna obilnost citata i aluzija na Izraelov molitvenik u Lukinu izvještaju o mucu, kao i u govorima apostola u Dj. Smatram da je Luka (kao mnogi od njegovih prethodnika i suvremenika) upravo u psalmima našao kombinaciju kraljevskog dostojanstva i pravedničke patnje, što je bilo utjelovljeno u raspetom Isusu iz Nazareta.“³² Njemački bibličar Thomas Söding, kojemu su neki radovi prevedeni i na hrvatski, s pravom smatra da je Muka po Luki narativna soteriologija upravo zato što Isusa na križu prikazuje kao patničkog Pravednika.³³

30 Frank-Lothar HOSSFELD - Erich ZENGER, *Die Psalmen I* (Würzburg: Echter, 1993.), 197. On Psalmu 31. daje naslov: „Bitte, Klage und Danke eines Geretteten“.

31 Usp.: Joshua W. JIPP, „Luke’s Scriptural Suffering Messiah: A Search for Precedent, a Search for Identity“, *The Catholic Biblical Quarterly* 72 (2010.), 255-274.

32 Joshua W. JIPP, „Luke’s Scriptural Suffering Messiah“, 273-274.

33 Usp.: Thomas SÖDING, „Als sie sahen, was geschehen war...“ (Lk 23,49). Zur narrativen Soteriologie des lukanischen Kreuzigungsberichts“, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 104 (2007.), 382-403.

3. Križ kao „uzdignuće Isusa“ kod Ivana

Kod Ivana Isus već na početku mesijanskog djelovanja izgo- ni trgovce iz hrama (Iv 2,13-22) i time se smrtno zamjera hramskim službenicima jer je bio galilejski laik. Zato u razgovoru s Nikodemom ističe kako Sin Čovječji treba biti uzdignut (ὁ ψωθῆναι δεῖ - Iv 3,14). Drugi puta to ponavlja u polemičkom razgovoru sa „Židovima“ u Jeruzalemu na odmaklom stupnju svojega djelovanja. U četvrtom evanđelju nema proricanja muke zbog uznapredovale kristologije. Prema ovom evanđelistu Isus govori kako će ga „Židovi“ uzdići kao da on nije Židov. U polemičkom razgovoru sa „Židovima“ u Jeruzalemu on najavljuje: „Kada uzdignete Sina Čovječjega, tada ćete upoznati da *Ja jesam* i da sam od sebe ne činim ništa, nego da zborim onako kako me naučio Otac“ (Iv 8,28). U tom napetom razgovoru Isus im prebacuje da mu spremaju ubojstvo, tuži ih da vrše prohtjeve svojega oca đavla, brani se od optužbe da ima zloduha te izjavljuje da on *jest* prije nego je Abraham postao. Zato „Židovi“ zgrabe kamenje i pokušavaju ga ubiti, ali on umakne i neozlijeđen izlazi iz hramskog dvorišta (Iv 8,44.48.58-59). Na oproštajnoj večeri Isus govori apostolima, nakon što im je pranjem nogu pokazao veličinu služenja: „Kao što rekoh Židovima, kažem sada i vama: kamo ja odlazim, vi ne možete doći“ (Iv 13,31). Kao da on i apostoli nisu Židovi. Komentatori se slažu da je u vrijeme pisanja četvrtog evanđelja postojala napetost između onih kojih su prihvaćali Isusa za Mesiju i Sina Božjega i većine pripadnika židovskog naroda. Zato bi ove formulacije više odražavale stanje odnosa ivanovske zajednice prema Židovima svojega vremena nego točne izreke povijesnog Isusa. Američki stručnjak za ivanovske spise Raymond Brown priznaje s ostalim proučavateljima da u četvrtom evanđelju izraz „Židovi“ dolazi 71 puta, od toga oko 40 puta u lošem smislu te razlikuje uporabu toga izraza u vrijeme povijesnog Isusa i u vrijeme evanđelista. Tu su „Židovi“ često hramske vlasti ili farizeji jer u vrijeme Ivanova pisanja „Židovi“ čine kršćanima ono što su povijesnom Isusu učinili njihovi vjerski poglavari.³⁴ Ivan ne želi svoje povijesne čitatelje ni kasnije kršćane potaknuti na preziranje svih ondašnjih i kasnijih Židova, nego ih utvrditi u ispravnoj vjeri u Isusa: „Tako se Ivan može prikazati kao protužidovski u posebnom smislu, kada po Isusovim riječima napada one koje zove 'Židovima', a od kojih se Isusovi ivanovski učenici razli-

³⁴ Usp.: Raymond E. BROWN, „Apologetic against Jews“, *An Introduction to the Gospel of John edited by Francis J. Moloney* (New York: Doubleday, 2003.), 157-175. Usp. također: Ivan DUGANDŽIĆ, „Pojam židovstva u Ivanovu evanđelju“, *Evanđelje ljubljenog učenika. Uvodna pitanja i komentar Ivanova evanđelja* (Zagreb: KS, 2012.), 35-37.

kuju religijski, ne nužno etnički ili geografski. Čak je i religijska razlika usko omeđena: ivanovski kršćani i 'Židovi' ne razlikuju se u poštovanju Pisma i židovske religijske baštine nego u poštovanju Isusa.³⁵

Godine 2011. židovski znanstvenici - vjernici priredili su komentar Novoga zavjeta za bolje razumijevanje Isusove židovske pozadine te ga namijenili Židovima i kršćanima.³⁶ Adele Reinhartz upozorava da izraz „Židovi“ kod Ivana ima ponekad pozitivno značenje, ali na velikom broju mjesta Ivan tim izrazom zamagljuje razlike među židovskim skupinama Isusova vremena i oslikava one koji su protiv Isusa. Ona žali što je oznaka za Židove kao narod kojemu je otac đavao (Iv 8,44) bila kroz povijest povod za ocrnjivanje i progon Židova: ta optužba „pridonosila je protužidovstvu i protusemitizmu od starine do današnjeg vremena. Primjenjujući naziv 'Židov' za označavanje i osuđivanje onih koji ne vjeruju u Isusa, Ivanovo evanđelje potiče čitatelje da se odvajaju od onih koji svoj identitet smatraju židovskim. Zbog toga se može smatrati 'protužidovskim' ukoliko tvrdi da Židovi koji ne vjeruju u Isusa kao Krista i Sina Božjega time napuštaju svoj saveznički odnos prema Bogu (8,47). Treba ipak priznati da ovo evanđelje nije protusemitsko u rasnom smislu, jer nije važno nečije porijeklo nego vjera. Međutim, ono jest bilo upotrebljavano za promicanje antisemitizma.“³⁷

Isusovo javno djelovanje Ivan završava susretom s Isusom bogobojaznih Grka koji su o Pashi došli u Jeruzalem na hodočašće. Oni su preko Andrije i Filipa zamolili da ih Isus primi, a on im odgovara da ima biti pšenično zrno koje pada u zemlju i donosi obilat rod (Iv 12,20-26). Ivan je na to mjesto prebacio sinoptičku tradiciju o Isusovoj molitvi u Getsemanskom vrtu, jer Isus tu priznaje da mu je duša potresena pred sviješću da ga čeka nasilna smrt. On međutim ne traži od Oca da ga izbavi „od ovog časa“, nego da ga proslavi po nasilnoj smrti. U tom kontekstu Isus pred Grcima i svojim učenicima ističe: „A ja kad budem uzdignut sa zemlje, sve ću privući k sebi.“ Ivan tumači svojim povijesnim čitateljima: „To reče da označi kakvom će smrću umrijeti“ (Iv 12,32-33). Okolnost da je Isus umro rimskom smrtnom kaznom četvrtom evanđelistu povod je da događaje i riječi Isusove predstavi

35 Raymond E. BROWN, „Apologetic against Jews“, 169.

36 Amy-Jill LEVINE - Marc Zvi BRETTLER (ur.), *The Jewish annotated New Testament. New Standard version Bible Translation* (New York: Oxford University Press, 2011.), 637 str. Za svaku od 27 knjiga NZ priređen je uvod te bilješke ispod crte uz tekst. U toku izlaganja uvrštena su 73 tematska člančića koji tumače pojmove važne za židovsku baštinu NZ. Na kraju je dodano 30 stručnih članaka kojima se pojašnjava povezanost judaizma i Novoga zavjeta.

37 *The Jewish annotated New Testament*, 156.

u svjetlu križa kao uzdignuća u slavu Očevu. Fizičko podizanje na križ Ivanu je metafora za uzdizanje Isusa u eshatonsku proslavljenost.³⁸ Isus moli Oca da ga „uzdizanjem“ na križ proslavi (Iv 12,28), a u oproštajnom govoru ističe da je svojim mesijanskim djelovanjem proslavio Oca izvršivši djelo koje mu je Otac povjerio (Iv 17,4-5). „Opunomoćenost Isusa od strane Oca da izvede povjereno djelo izvršava se stoga na križu. Uzmemo li uz to izreku da je Isus poslan u svijet radi izvršenja volje Očeve (usp.: 6,38), možemo formulirati kao zaključak toga razmišljanja: na križu Isusov put i njegovo djelo dolaze do cilja.“³⁹

U Ivanovoj povijesti muke Pilat tri puta pokušava Isusa osloboditi (Iv 18,38; 19,4.12). Kod drugog pokušaja, nakon što rimski sudac pred vjerske poglavare i prisutno mnoštvo izvede Galilejca bičevana i trnjem okrunjena te uzvikne: „Evo čovjeka!“ - u nadi da će uvidjeti kako on nije opasni buntovnik, oni viču: „Raspni, raspni!“ (Iv 19,6). Kod trećeg pokušaja Pilat optuženog Galilejca predstavlja ironično kao „kralja vašega“, a mnoštvo viče: „Ukloni! Ukloni! Raspni ga“ (Iv 19,15). Na to Pilat predaje osuđenika da bude raspet. „I noseći križ svoj, izađe on na mjesto zvano Lubanjsko, hebrejski Golgota“ (Iv 19,17). Kod Ivana Isus sam nosi svoj križ, nema Šimuna Cirenca o kojemu drugi evanđelist kaže da je bio otac Aleksandrov i Rufov (Mk 15,21). To znači da su Šimunovi sinovi bili poznati rimskoj zajednici kršćana kojoj je Marko uputio svoje evanđelje te da su potvrđivali istinitost događaja iz muke Isusove. Povijesno je vjerojatnije da je Šimun zaista nosio Isusov križ na jednom dijelu puta od sudnice do mjesta izvršenja smrtne kazne. Ivan je taj detalj izostavio da naglasi Isusovu spremnost na „uzdignuće“ u doslovnom i metaforičkom smislu.

Od triju Isusovih riječi s križa koje donosi samo Ivan posljednja je bila: „τετέλεσται – ispunjeno je, dovršeno je!“ (Iv 19,30). Prijevod Dude i Fućaka: „Svršeno je“ - može biti krivo shvaćen kao „Propalo je, gotovo je“. Ovo je perfekt pasivni od *teleō* – ispuniti, izvršiti. Zato je ovdje bolji Rupčićev prijevod iz 2008.: „Završeno je!“ Isus umire u svijesti da je ispunio svoje životno poslanje – slično kao kod Luke, samo treći evanđelist to izražava citatom Ps 31,6. Ivan jedini bilježi da je jedan od vojnika Isusu nakon izdahnuća kopljem probo bok iz kojega

³⁸ Usp.: Ignace DE LA POTTERIE, „La visione giovannea della passione e della morte di Gesù“ u svojoj egzegetskoj studiji *La passione di Gesù secondo il vangelo di Giovanni* (Torino: Edizioni paoline, 1988.), 13-29. On vidi četiri teme u Ivanovoj povijesti muke: čas Isusov, uzdignuće Sina Čovječjeg, anticipacija eshatološkog suđenja svijetu i okupljanja Izraela, Kristovo kraljevsko dostojanstvo.

³⁹ Thomas KNÖPPLER, *Die theologia crucis des Johannesevangeliums. Das Verständnis des Todes Jesu im Rahmen der johanneischen Inkarnations- und Erhöhungschristologie* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchner Verlag, 1994.), 182-183.

su protekle krv i voda. U refleksiji povodom toga prizora evanđelist ističe kako se time ispunilo Pismo: „Gledat će onoga koga su proboli“ (r. 37). Ovo treba povezati s Isusovom trećom najavom „uzdignuća“: kada bude uzdignut sa zemlje, sve će privući k sebi (Iv 12,32). Ovo je citat o raskajanom mnoštvu u Zaharijinoj knjizi 12,10 koje uviđa da je sagriješilo odbacivši vođu poslana od Boga i pokajnički upire pogled nade u odbačenog vođu. Ovaj citat postoji i u Otk 1,7 te predstavlja uvjerenje ivanovskih zajednica da je Probodeni znak Božjeg milosrđa prema ljudima. U vrijeme kada Ivan piše svoje evanđelje, postoji crkvena zajednica koja se osjeća privučena Probodenome: „Ovo potiče na misao da upiranje pogleda u Krista s probodenim bokom treba pratiti članove Božjeg naroda diljem cijelog eshatološkog putovanja ... Vjera počinje od onoga koji je blizu križu, ali se proteže u stav svih svjedoka, svih vjernika po cijeloj tradiciji Crkve, dok Krist ne dođe na oblacima, kako kaže Apokalipsa. Pogled prema Raspetom je pogled vjere; to je kontemplativno upiranje vjerničkog pogleda na cijeli misterij Isusa.“⁴⁰

Zaključak

Prva Crkva stupnjevito je dolazila do spasenjskog značenja Isusove smrti na križu. Trebamo uvažavati pluralnost novozavjetnih pisaca i prve Crkve u gledanju na Isusov križ. Ovaj studijski dan organiziran je u četvrtom tjednu korizme, u liturgijskoj godini C kada na Cvjetnicu čitamo Muku po Luki, gdje je Isus strpljivi Pravednik koji inspirira na obraćenje. Ovih dana kardinali sabrani u Rimu – među njima po drugi puta u povijesti i dva hrvatska kardinala – biraju rimskog biskupa koji će nakon odreknuća Benedikta XVI. preuzeti petrovsku službu u sveopćoj Crkvi. Korizmeno vrijeme i izbor novoga Pape trebali bi nam biti nadahnuće za katoličko, svestrano razmatranje križa Kristova. Cilj korizmene pobožnosti „Put križa“ ne bi smjelo biti produblјivanje gorčine zbog okrutnosti nanesenih Isusu, nego dublje poniranje u otajstvo muke Krista sveopćeg Spasitelja koji se po križu proslavio: „Križ je velika propovijed o miru, velika propovijed o opraštanju, velika propovijed o milosrđu. Jer mir se svijeta ne gradi okrivljujući druge, nego grijeh drugih uzimajući na se. I nije li već Ivan Krstitelj proglasio 'Evo Jaganjca Božjega! Evo onoga koji oduzima, ne opterećuje svijet, nego oduzima grijehe svijeta!' (Iv 1,36). Ako bude-mo stalno okrivljavali, optuživali i ocrnjivali svijet na bilo kojoj razini: u obitelji, susjedstvu, u svijetu, ako se stalno bude podržavala zla krv,

⁴⁰ Ignace DE LA POTTERIE, *La passione di Gesù secondo il vangelo di Giovanni*, 157.

nema mira."⁴¹

Isusa su osudili na smrt židovski poglavari – vjernici – zato što su ga smatrali huliteljem Boga koji iskrivljuje Toru i potkopava najsvetije religijske institucije: šabat, hram, žrtve i svećenstvo. On je, iz vjernosti Ocu u uprisutnjivanju njegova milosrđa prema grešnicima i svima ljudima, svoje mesijansko poslanje vršio tako da je došao u smrtni konflikt s vjerskom i političkom vlašću svojega naroda. Isus je na križu osmislio ljudsko umiranje i podnošenje životnih nevolja. Dok razmišljamo o križu Isusovu, pitajmo se: Ne čuči li u svakome od nas pokoji farizej koji sporedno u kršćanstvu smatra glavnim te se tako suprotstavlja Duhu Božjem koji djeluje po znakovima vremena?

THE CROSS OF JESUS IN THE NEW TESTAMENT AS A SYMBOL OF ACCEPTING HIS VIOLENT DEATH

Summary

This is an exegetical and theological essay on the cross of Jesus in New Testament writings considered as acceptance of his violent death and an integral part of his mission. Jewish religious leaders handed Jesus over to the Roman occupying power to be sentenced to death because they believed he was a dangerous false teacher of faith and a self-styled prophet who was seducing their people. The author sees the hymn of Phil 2:6-11 as the oldest written testimony explaining the shocking death of Jesus on the cross. St. Paul took this hymn from the Jerusalem community of the first Christians using Greek in their liturgy, only three years after his encounter with the risen Christ on his journey to Damascus in about AD 36. The author of the Third Gospel in presenting the death of Jesus appreciated the Greek culture of his audience at the time and therefore pointed out that Jesus on his cross was not primarily the Suffering Servant of God according to Is 53 (vicarious death, as in Paul) but the contested Righteous Man (dikaios) open to God and his fellow humans while suffering a violent death on the cross. St. Luke illustrates this through three sayings of Jesus from the cross that are unique to Luke's account. In John's Gospel Jesus's death on the cross is a physical and spiritual elevation of the Son of God (hysphotēnai dei - John 3:14; 8:28; 12:32). In John, by saying „tetelestai – it is finished“ (John 19:30) Jesus accepts his violent death and dies aware that he has fulfilled his life's mission. According to John 19:37 and Revelation 1:7 Christians are baptized men and women who look with repentance, faith and hope to the Pierced One.

Key words: Jewish religious leaders, self-styled prophet seducing the people, hymn in Phil 2:6-11, three sayings of Jesus from the cross in Luke, elevation of Jesus on the cross in John.

Translation: Mato Zovkić and Kevin Sullivan

---

⁴¹ Bonaventura DUDA, *Krist prikovan na križ Spasitelj svijeta* (Zagreb: Teovizija, 2012.), 23.